

ОПОВІДАННЯ ПОЧАТКУ І КІНЦЯ ЗА ДЖОНОМ БАРТОМ

До жанру оповідання Джон Барт у своїй творчості звертається двічі. Перші його спроби в цьому жанрі пов'язані з бажанням втілення в єдиному художньому творі різноманітних тем, сюжетів та ідей постмодерністського експериментування, а також формулювання власної естетичної концепції. Тому оповідання, створені молодим письменником, охоплюють теми становлення, ініціації, як творчої особистості, так і власне письменства. Збірка ж оповідань минулого десятиріччя спрямована на розв'язання проблеми співвідношення мистецтва і дійсності в ситуації завершення (певного періоду мистецтва і самого життя). В статті досліджено деякі зміни у символіці Джона Барта за наявності теми існування літератури і засобів її створення.

Довга літературна кар'єра Джона Барта надає можливість простежити розвиток деяких аспектів постмодернізму від його зародження, тем, які хвилювали письменника, засобів реалізації цих тем. Разом із загальноприйнятим визнанням Дж. Варта як метра постмодернізму існують також інші визначення. Так, у підручнику зарубіжної літератури ХХ століття під редакцією Л. Г. Андреева творчість письменника розглядається переважно в рамках напрямку "чорного гумору" [1; 525], тоді як цей термін правомірний тільки для ранньої творчості Дж. Варта (романи "Плавуча опера" ("The Floating Opera"), "Кінець шляху" ("The End of the Road")). Стосовно наступних творів письменника ("Тютюновий агент" ("The Sot-Weed Factor"), "Козлоюнак Гайлз" ("Giles Goat-Boy"), "Заблукалий у кімнаті сміху" ("Lost in the Funhouse"), "Химера" ("Chimera"), "Письмена" ("Letters")) доречно вживати поняття металітератури; Шольц називає Дж. Варта поряд з іншими fabulators (9). У пізній творчості виникає текстуальний кіберпростір, на сюжетному рівні перева-

жають теми повсякденної сучасності ("Академічна відпустка" ("Sabbatical. A Romance"), "Тайдуотерські історії. Роман" ("The Tidewater Tales. A Novel"), "Жили-були: деяка плавуча опера" ("Once Upon a Time. A Floating Opera"), "Оповідання триває. Оповідання" ("On with the Story. Stories")), які відтворюються за допомогою вже існуючих і нових прийомів оркестровки, визначаючи, таким чином, якісно новий варіант постмодернізму. Проте, хоч би які означення були знайдені для творів Джона Варта, головними їхніми рисами завжди є експериментаторство над формами письма і пародіювання, а також художнє розв'язання проблеми співвідношення тексту і дійсності, можливостей літератури та її ролі в сучасному суспільстві, присутності авторської особистості в оповіданні.

Якщо перші чотири романи Дж. Варта є власне літературою пародійною, інтертекстуальною, "чорним гумором", то збірка "Заблукалий у кімнаті сміху" значною мірою складається з рефлексії про неї. Тут пошуки письменника в галузі форми експліцит-

но виражаються в структурі оповідання і прагненні створити літературу нового типу приводить до експериментування з засобами написання і відтворення/сприйняття тексту. Інтертекстуальність проявляється в пародіюванні стародавніх сказань на рівні сюжету, героя й оповідальної форми, тому що деякі розділи призначені для читання вголос. Допитливість дослідника і відкритість досягненням прогресу приводять до використання магнітофонних записів як літературного прийому. І сама композиція оповідання далека від традиційної.

Усі оповідання "Заблукалого у кімнаті сміху" можна поділити на три цикли. Перший представлений оповіданнями власне про літературу, які містять концепції письменника про творчий процес, про співвідношення автора, читача й тексту, про роль і відсутність авторського голосу в оповіді, про реальність та умовність літератури відносно життя, про витоки літератури та її вічний круговорот, про формалізм. Сюди належать "Оповідання-обрамлення" ("Frame-Tale"), "Автобіографія" ("Autobiography"), "Петиція" ("Petition"), "Заголовок" ("Title"), "Глоссолалія" ("Glossolalia"), "Життя-оповідання" ("Life-Story").

Другий цикл складається з оповідань про формування особистості письменника, його творчого кредо, про реальність, яка може його породити, про задатки, що сприяють його розвитку: "Родима пляма Амброза" ("Ambrose His Mark"), "Послання морем" ("Water-Message"), "Заблукалий у кімнаті сміху" ("Lost in the Funhouse").

До третього циклу входять оповідання-пародіювання міфологічних сюжетів: "Відлуння" ("Echo"), "Менелайада" ("Menelaiaid"), "Аноніміада" ("Anonymiad").

Серія починається з іронічно-претензійного найкоротшого оповідання в десять слів: "Once upon a time there was a story that began" [6; 1–2], який має форму стрічки Мьобіуса. Ця метафора втілює бачення літератури в просторовому образі, можливість її нескінченного існування в різних площинах, постійний розвиток літератури та її повернення до власних витоків. Пізніше ця ідея отримає іншу образність і буде відтворена в історії про іспанську boina, розказаній у "Триваючих п'ятницях" ("Further Fridays") і в романі "Академічна відпустка". Але поки що, дивлячись на стрічку Мьобіуса, яка стала формою оповідання, можна віднайти або придумати багато інших значень: мистецтво багаторазового обрамлення історій Шахерезадою, яким захоплюється Варт, вимогливість до читача, вимушеного зазирати у вигини, щоб побачити, можливість існування письменства у нелінійному просторі, фізична реальність літератури; а можна тільки посміхнутися, підморгнувши розуміюче письменникові і перегорнути сторінку.

Першим оповіданням Дж. Варт визначає напрямки пошуку нових форм прози для наповнення їх змістом, позбавленим однозначної інтерпретації, але обов'язково присутнім. Як, наприклад, у "Нічній прогулянці морем", просякнутій духом екзистенціальних питань про реальність світу й індивідуального існування, про ідентифікацію особистості шляхом пошуку її витоків і спадщини, яку вона зберегла. Точніше, оповідання стає пародією на екзистенціалістські пошуки, серйозність яких знімається усвідомленням нелюдської природи бунтівної істоти — "героя" — сперматозоїда. Марта Коваль у своєму дослідженні творчості Дж. Варта називає "Нічну прогулянку морем" оповіданням "нарочитої деконструкції реальності" [2; 30]. Таким чином, Варту вдається гостро виразити світосприйняття молодого людини соціальне й політичне активного періоду "високих шістдесятих", коли абсурдним вважався хаотичний світ, і в той же час створити пародію на ту реальність.

Перші два оповідання визначають загальну спрямованість всієї збірки на відкриття нової "значущої форми". Ще одна проблема, яку намагається розв'язати Дж. Варт, — це формування творчої особистості, яка зможе переосмислити цілеспрямованість нової літератури, стати невід'ємною від створеного тексту, тобто перетворити "оповідання про своє життя" на "своє оповідання". Таке перетворення відбувається в циклі творів про хлопчика — майбутнього письменника, який починається з "Родимої плями Амброза". В цьому оповіданні виявляється прагнення героя до самовизначення через осягнення своїх предків та свого імені. Завдання важке, тому що нове невідоме, поки не виявило себе у реальних діях. До того ж наявність божевільного батька (модернізм) і матері (масова культура), яка фліртує з перехожими і байдужа до своєї дитини, визначають моменти туги та скептицизму. Але існує можливість "повторного наповнення" імені, і вона буде здійснена подальшим становленням Амброза.

У "Заблукалому в кімнаті сміху" Амброз постає перед читачем вже підлітком. Ускладнюється коло проблем героя, що формується. Самовизначення особистості через ім'я та спадщину замінюється пошуками своєї мети й осягненням світу. Причому, пошук цей спрямований насамперед у середину самого героя, він досліджує себе ззовні: "Це те, що вони називають пристрасстю. І я її відчуваю" [6; 84], "Ти думаєш, що ти це ти, але в тобі є й інші особистості" [6; 85]. Амброз усвідомлює свою обраність, свою несхожість на інших, свою індивідуальність.

Оповідання має складну композицію, на реальному рівні містить елементи автобіографії (Оушн Сіті — частина Меріленду, де народився Дж. Варт), посилення на історичні події, опис Дня Незалежності, який родина проводить на пляжі, усвідомлення труднощів підліткового періоду. Образ лабіриту

стає зв'язуючим ланцюгом між поверхневим рівнем подій і внутрішнім змістом, де лабіринт порівнюється з життям, а пошуки виходу символізують процес становлення особистості. І далі розкривається ще одне значення лабіринту як метафори літератури, яке починається зі вставок-роздумів про природу письменства і його теоретичні аспекти, про присутність автора і його взаємодію з оповідачем і самим оповіданням. Для Дж. Варта лабіринт — це, насамперед, стан сучасної літератури, яку письменникові треба зрозуміти і знайти свій власний вихід без допомоги ззовні.

Варт вважає, що на літературу, породжену тільки стражданнями і самотністю, чекає смерть, тому він обирає гру й іронію. Його герой Амброз — письменник-початківець, який проходить крізь лабіринт скоріше завдяки невимовній дійсності, ніж власній волі, адже він хоче вмерти. Але, знайшовши вихід, він отримує прагнення до свого роду влади, володарювання в літературі: "Він конструюватиме кімнати сміху для інших і стане їхнім таємним володарем — хоча він хотів би бути серед закоханих, для яких існують кімнати сміху" [6; 97].

Таким чином, серія оповідань "Заблукалий у кімнаті сміху" — це ініціація, яка означає зародження, становлення і розвиток постмодерністської літератури, автора і героя. У другій збірці "Оповідання триває. Оповідання" Дж. Варт продовжує свої пошуки форми і змісту літератури, але в умовах іншої політичної, соціальної, наукової, літературної ситуації, що змінює і засоби реалізації художніх ідей, і теми наповнення. У структурі твору використані теорія хаосу, математичні та астрономічні обчислювання, філософські парадокси руху Зенона. Персонажами стають реальні люди з добром людських проблем. Своє бачення літератури і дійсності Варт випробовує темами смерті і кохання.

В архітектоніці книги Варт наслідує свого улюбленого "автора" Шахерезаду — дванадцять оповідань поєднані історією подружжя, яке зупиняється в курортному готелі. Це місце має стати останнім у їхньому спільному житті, тому що чоловік смертельно хворий і збирається скоїти самогубство. Історії, що розповідаються у книзі, стають для нього, для оповідача і для автора Джона Варта засобом виділити головне в своєму житті, його значення, і змінюють кінець, а також конструюють альтернативні всесвіти, де їхні оповідання мають продовження.

Перше оповідання "Кінець: Вступ" ("The End: An Introduction") знайомить читача з тим колом літературних проблем, які хвилюють Дж. Варта і будуть досліджені протягом всієї книги. "Кінець: Вступ" є іронічною реакцією Варта на твердження про кінець літератури. "Endism" проникає у всі сфери мистецтва, провіщаючи їхній занепад внаслідок втрати значень і надмірної захопленості формами. З іншого

боку, мистецтво прагне до нарочитої відкритості, відсутності кінця як елемента літературної гри або засобу створення кібертексту. Оптимізм Варта щодо майбутнього літератури оснований на переконанні в тому, що за будь-якого домінуючого напрямку, за будь-якого найменування, технічні засоби і прийоми повинні бути тільки "знаками смислу", засобом його вираження, але не самоціллю. Варт вгадує зародження і наближення нової літератури, якій ще тільки належить себе проявити. Цим відчуттям і невизначеністю пояснюється відсутність кінця оповідання — очікуваної появи виступаючого.

В оповіданні "Ad Infinitum: Коротке оповідання" (Ad Infinitum: A Short Story) мистецтво порівнюється з дійсністю: "Оповідання нашого життя — не наше життя, це наше оповідання" [7; 30]. Мистецтво здатне на вічний рух і позбавлене необхідності завершення, тому воно переважає над життям. Час перебуває під владою оповіді, й авторові дано уповільнити або прискорити його. "Рятівна сила мистецтва" [8; 9] — в його здібності виділяти й вибирати головне, звертатися до його краси у важкі часи, в нескінченній можливості відстрочити повідомлення "новини, яка закінчує щастя". Але мистецтво має владу тільки у сфері наратива, тому оповідання закінчується рядком, який має відношення водночас до самої оповіді і до дійсності: "Це оповідання ніколи не скінчиться. Це оповідання закінчується" [7; 30].

"Істинна пожива для душі — краса" [7; 196], тому герой оди "Прощання з плодами" ("Good-bye to the Fruits") в межовій ситуації завершення перелічує все те, що було важливим у його житті, наповнювало його насолодою і сенсом, починаючи від земних плодів, реальних предметів і підіймаючись до абстрактного рівня понять. Варт вміє знаходити і цінувати прекрасне у повсякденному, дари, відмірені йому в житті і в його оповіді, їх перелік — "свого роду подяка" [7; 239], але ще й затримка неминучого кінця, який наближає невимовний час.

Таким чином, проблематика книги "Оповідання триває. Оповідання" вміщує співвідношення життя й мистецтва, яке має "рятівну силу", розуміння часу і наративу в постійному русі ("Життя коротке, мистецтво вічне"), існування численних всесвітів, де можливі різні оповідання. Насправді, всі персонажі книги мають різні імена, але їхні життєві історії не просто переплітаються, а й збігаються. Варт стверджує переважання мистецтва і краси над реальністю, і водночас визнає його (мистецтва) кінцевість, нездатність цілком змінити життя. Хоча багато разів згадується сконструйованість персонажів ("Він і Вона — тільки слова на сторінці") [7; 252] зверненість Варта до проблем реального людського життя свідчить про гуманізацію постмодернізму, про перехід від саморефлексуючого наративу до саморефлексуючого персонажа.

1. Зарубежная литература XX века Учебник / Под ред. Л. Г. Андреева.— М.: Высшая школа, 1996.— 575 с.
2. Коваль М. Гра в романі і гра в роман (про творчість Джона Барта).—Львів: Піраміда, 2000.— 121 с.
3. Оленева В. Short Story і постмодернізм // Вікно в світ.—1999.— №5.— С. 75—98.
4. Barth J. The Friday Book. Essays and Other Nonfiction.— Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 1997.—283 p.
5. Barth J. Further Fridays. Essays, Lectures, And Other Nonfiction, 1984—94 — Boston & N.Y.: Little, Brown & Co, 1995.— 377 p.
6. Barth J. Lost in the Funhouse. Fiction for print, tape, live voice.—N. Y.: Anchor Books, 1988.— 204 p.
7. Barth J. On with the Story. Stories.— Boston & N.Y.: Little, Brown & Co, 1996.— 257 p.
8. Lipina-Berezkina V. The Problems of Studying Postmodernist Literature at the End of the Millenium.
9. Scholes R. The Fabulators—NY: Oxford University Press, 1967.

Starshova O.

THE STORIES OF THE BEGINNING AND THE END AFTER JOHN BARTH

John Barth takes up stories twice in his life. His first attempts in this genre were caused by the desire to realize in a single work of art various topics, subjects and ideas of postmodernist experimentation as well as to formulate his own aesthetic conception. Therefore, the stories created by the young writer take in such topics as coming-to-be, initiation of a creative personality as well as the writing itself. One of the main goals of the second collection of the stories "On with the Story. Stories" is to decide the correlation between art and reality in the situation of the end. Some of the changes in John Barth's symbolism within the frames of his constant topic of the existence of literature and methods of its creation are considered in the article.